

**ULUSLARARASI
ALEVÎ-BEKTÂŞÎ KLASİKLERİ
SEMPOZYUMU**

SAKARYA ÜNİVERSİTESİ

08-09 Kasım 2014

SAKARYA

Editörler

Doç. Dr. Süleyman AKKUŞ

Doç. Dr. Haşim ŞAHİN

Yrd. Doç. Dr. Muhammed Mücahid DÜNDAR

Arş. Gör. Habib KARTALOĞLU

Arş. Gör. Feyza DOĞRUYOL

Uluslararası Alevi-Bektaşı
Klasikleri Sempozyumu

Yayın No : 626

Yayıncı Sertifika No: 15402

ISBN: 978-975-389-871-3
16.06.Y.0005.626

© Bütün Hakları Türkiye Diyanet Vakfı'na aittir.
1. Baskı, Mayıs 2016, Ankara, 250 Adet

İlksay Kurulu'nun 26.11.2015 tarih ve 5-3 sayılı kararıyla uygun görülmüş
ve Türkiye Diyanet Vakfı Mütevelli Heyeti'nin 05.01.2016 tarih ve 1528
sayılı kararıyla basılmıştır.

"Bu kitapta yer alan makalalelerin sorumluluğu tebliğcisine aittir."

BASKI : **TDV/A**
YAYIN MATBAACILIK TİC. ŞİLETİŞİ
BASIMEVİ | PRINTING HOUSE

Serhat Mah. 1256 Sokak No:11
Yenimahalle / ANKARA

Tel : 0312 354 91 31 (pbx)

Faks : 0312 354 91 32

e-posta : bilgi@diyanetvakfiyayin.com.tr

**Bir İnanç, İbadet, Tarih Hafızası ve Bilinci Kaynağı Olarak
"Alevî-Bektâşî Klasikleri"**

Ahmet Yaşar OCAK*

Giriş

Sempozyumun konusunu teşkil eden "Alevî ve Bektâşî Klasikleri" ifadesine baktığımızda, bu kısa ifadenin devasa bir literatürü ve arkasında birçok problemi işaret ettiğinde herhalde hiçbirimizin şüphesi yoktur. Bu literatürün, kökü çok eskilere giden bir İslâmî kültür rengini günümüze taşımakla beraber, bu ürünün hala tam olarak tespit ve tahlil işini tamamlayamadığımız gerçeğini de hatırlattığı bir o kadar açıktır.

Anadolu topraklarında doğup gelişen Bektâşilik ve Alevîliğin, Türk tarihinde olduğu gibi belli ölçüde Ortadoğu ve Balkanlar tarihinde de önemli etkileri ve izleri hala devam eden bir İslami inanç, hayat ve kültür gerçeği olduğu herhalde bugün çok daha belirgindir. Hemen herkesin malumu olduğu üzere, 1980'lerden itibaren dünyayı kuşatan post modernist sürecin ve İran ihtilalinin rüzgârıyla Türkiye'de "İslamcı" kesim ile Alevî ve Bektâşî kesiminde kimliğini yüksek sesle ifade ve ilan etme ve yeniden tanımlama dönemi açıldı. Kürt meselesinin de aynı süreçte gündeme geldiğini hatırlayalım.

Türkiye'de 1980'lerden itibaren başlayıp gelişmekte olan bu süreç, kısa zamanda Batı dünyasının dikkatini çekmekte gecikmedi ve çok geçmeden kıta Avrupa'sından, Amerika'dan hatta Japonya'dan antropologlar, sosyologlar ve gazeteciler Türkiye'ye akın etti. Sözünü ettiğim bu kesimlerin inanç ve tarihleri konusunda çoğu sağlam bir bilgi birikimine sahip olmayan, bir kısmı da geleneksel peşin hükümleriyle dolu bir şekilde İslâmcıların, Alevîlerin, Bektâşîlerin ve Kürtlerin arasına yayılıp süreci takibe başladılar. Bu arada bazı üniversite hocalarıyla da görüşmeler yaptılar. Özellikle, Almanya, İngiltere ve Fransa Büyükelçilikleri, Türk entelektüellerinin bu konulardaki düşüncelerini öğrenmeye yönelik peş peşe özel resepsiyonlar verdiler. Türkiye'deki yazılı ve görsel medya organları da, bu konularda bilimsel hazırlığı olmayan muhabirlerine alelacele dizi yazılar, programlar hazırlatıp röportajlar yaptırıldılar. Çoğu, muhataplarından almak istedikleri cevabı

* Prof. Dr., TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Ankara, aocak@etu.edu.tr

empoze eden yanlış sorular soran muhabirler, bu karmaşa sürecinin gelişmesine katkıda bulundular.

O zamana kadar Cumhuriyet tarihi boyunca toplumun yaşayan meselelerine ve dolayısıyla sözünü ettiğim üç olguya ilgisiz kalan Türk üniversitelerinin sosyoloji ve antropoloji bölümleri, İlahiyat Fakülteleri birer birer sürece dâhil olmaya başladılar. Önemli bir kısmı alelacele, iyi düşünülmeden düzenlenen sempozyumlar, yazılan makaleler, kitaplar birbirini takip etti. Sonuçta o zamana kadar gelişmeleri uzaktan gözlemleyen siyasal iktidar ve Diyanet İşleri Başkanlığı da bir süre sonra devreye girdi. Muharrem iftarları düzenlendi, bir dizi çalıştay yapıldı. Ama çözüme giden yol ortada dururken, taraflar ayak sürüdüler. Nihayet Diyanet Vakfı da sürece dâhil olarak Alevî ve Bektâşî kaynaklarını yayınlamaya başladı, ki burada uzun uzun -herhalde zaman zaman da sesimizi yükselterek- tartışacağız.

Yaşanan bu süreç, Osmanlı dönemi de dâhil, Türkiye tarihinde bir ilk idi. Süreç nasıl sonuçlanacak, Alevîlerin, İslâmcıların, Kürtlerin taleplerinin ne kadarı meşru ve karşılanabilir ve yerine getirilebilir, ne kadarı karşılanamaz? Geçtiğimiz günlerde Almanya'da yaşayan bir kısım Alevîler kendilerini ayrı bir din mensubu olarak kabul ettirirken, haklı olarak kendilerini Müslüman kimliğiyle tanımlayan Alevîlerin bu durum karşısındaki tepkileri ne olacak? Zorunlu din dersi ve cem evleri meselesi nasıl halledilecek? Siyasal iktidar bu yeni gelişmeler karşısında yeni bir strateji belirleyecek, bir inisiyatif alacak mı? "Kürt meselesi" nasıl çözüme kavuşturulacak? Görüldüğü gibi bu hassas meseleler, içeriden ve dışarıdan devreye giren "suret-i hak"dan görünen sabotaj girişimlerine rağmen gerçekten çözülebilecek mi? Birbiri ardınca Türkiye'nin gündemine gelen içerideki bu meselelerin üzerine, bu defa sınırlarının dibinde yakılmaya başlayan ateş çemberinin içine sokulmaya çalışılan Türkiye, içinde kıvranıp durduğu bu iğneli fıçıdan nasıl ve ne zaman çıkabilecek?

İşte çizmeye çalıştığım bu genel tablo içinde, bu sempozyumda da biz Alevîlik ve Bektâşîliğe dair bilimsel bir meseleyi tartışmak üzere toplandık. Sempozyum çerçevesinde tartışacağımız konu, Alevî ve Bektâşî toplumu içinde yüzyıllardır yoğun ve çok renkli bir sözlü kültür ürünü olarak teşekkül etmiş olup bir süre sonra yazılı hale getirilen, günümüze intikal etmiş "Alevî ve Bektâşî Klasikleri" şeklinde tabir edilen metinlerdir. Çoğunun yazıya geçiriliş tarihleri bir iki istisnasıyla

16. yüzyıldan eskiye gitmeyen ve Alevî ve Bektâşî inanç, ibadet, tarih hafızası ve bilincinin kaynağı ve referansı olan bu metinler, bilimsel açıdan epeyce problemlili olan metinlerdir. Bu literatür bugüne kadar fazla sorgulanmadan, ince eleyip sık dokumadan bilimsel açıdan fazla eleştirilmeden yerli-yabancı; Alevî-Bektâşî-Sünnî; profesyonel-amatör; akademik-popüler hemen bütün araştırmacılar tarafından anlaşılabilir veya anlaşılabilir kullanıldı.

Bugün geldiğimiz nokta, bu kaynakların zaman ve mekân olarak nasıl bir tarihsel süreç içinde oluşup yazıya geçirildikleri, Alevî ve Bektâşî toplumunun tarih hafızasında ve bilincinde ne ölçüde ve nasıl etkili oldukları ve bugün ne gibi bir kıymet ifade ettikleri hususunun bilimsel olarak sorgulanması ve değerlendirilmesi noktasıdır. Sempozyumun, bu çok önemli, o nispete de zor meselenin çözümü yolunda başarılı bir başlangıç olmasını temenni ediyorum. Bu bilimsel mesainin ortaya çıkaracağı sonuçların inançlı Alevî ve Bektâşî toplumunun nazarında fazla bir anlam ifade etmeyeceği, onların bu kaynakları bir bakıma yarı kutsal metinler olarak kullanmaya devam edecekleri de sosyolojik olarak ortada duran bir gerçektir ve tabii karşılanmalıdır.

Bu giriş yaptıktan sonra asıl amacım, önümüzde çok zor bir problem olarak duran "Alevî ve Bektâşî Klasikleri"nin Alevî ve Bektâşî toplumuna bugün ne ifade ettiği, ihtiyaçlarına nasıl ve ne kadar cevap verdiği, bundan sonra ne ifade edeceği, ihtiyaçlarına nasıl ve ne kadar cevap vereceği sorusu kadar, bilimsel araştırmalara ne katkıda bulunabileceğine dair bir sorgulama, bir yöntem teklifini sizlerle paylaşmaktır. Şahsen problemin şu şema çerçevesinde ele alınmasının bizi yanlış yollara sapmaktan alıkoyacağı kanaatindeyim. Yanlış anlaşılacak, iddialı görünmemek için bir kere daha vurgulamak isterim ki –pek çok çalışmamda da hep tekrar ettiğim gibi- bu benim şahsî yaklaşımumdur, şahsî versiyonumdur. Takdir elbette sizlere aittir ve metodun uygulanması, sizlerin burada sunacağınız katkılarla mümkün olacaktır.

Ben problemi tartışırken şu noktaların dikkate alınmasının ve klasikler üzerinde yapılacak araştırmalarda, çalışmalarda bu hususların göz önünde bulundurulmasının faydalı olacağını düşünüyorum:

1- Envanter Tespiti

İlk meselemiz hiç şüphe yok ki araştırmalarımızda kullandığımız ve kullanmaya devam edeceğimiz metinlerin tam bir tespiti ile ilgilidir.

Böyle bir tespitin bugüne kadar eksiksiz yapılabildiğini sanmıyorum. Çünkü henüz ulaşamadığımız, malumumuz olmayan bazı metinler olabileceğini düşünüyorum. Ama şahsen bildiklerimizden başlamanın uygun olacağı kanaatindeyim.

Envanter tespitini yaparken kriterlerimizin ne olması gerektiği, kanaatimce birincil meseledir. Bunun için elimizde bulunan metinlerin yazılı hale gelmeden önce uzun yüzyıllar içinde oluşan muazzam bir sözlü kültürün yansımaları olduğu unutulmamalıdır. Bu sözlü kültür çoğu defa anonim şahsiyetlerce yazıya geçirilmiştir. Yazıya geçirilmeden önce de, sonra da fiilen Alevî ve Bektâşî toplumu içinde inanç, ibadet ve ahlâk anlayışının, kurumsal yapılanmalarının, özellikle de toplumsal kimliklerinin ve tarihsel hafıza ve bilinçlerinin oluşmasına katkı sağlayan, kısaca Alevî ve Bektâşî kimliğini inşa eden metinlerdir. Bu konu hep göz önünde bulundurulmalıdır.

2- Mahiyet Belirlenmesi (Her Türün Kendi İçinde)

O halde Buyruk, erkânâme, siyadnâme, menâkıbnâme, miraçnâme, maktel, deyiş ve nefesler vs. den oluşan bu metinler, tarihsel süreç içinde sözlü kültür olarak nasıl ortaya çıkmıştır? Bu kültürü besleyen İslam öncesi ve İslami unsurlar nelerdir, nasıl devreye girmişlerdir? Alevî ve Bektâşî toplumları bunlara nasıl vâris olmuş, nasıl korumuştur?

Envanterde yer alan bu metinler, biçim ve muhteva olarak ne tür metinlerdir ve sözünü ettiğim işlevlerini nasıl kazanmışlar, nasıl icra etmişlerdir? Şekil ve muhteva itibarıyla her türün özelliği nedir? Bu türlerin işlediği konular, inanç ve ibadet esaslarının dayanakları nelerdir? Muhtevayı nasıl işlemektedirler? Her bir türün belirli bir sistematığı var mıdır? Aynı türün değişik zaman ve mekânlarda istinsah edilmiş nüshaları arasındaki farklar nelerdir? Bu farklar neden ileri gelmektedir?

3- Yazıya Geçiriliş (Zaman, Mekân ve Kişi)

Alevî ve Bektâşî klasiklerinin 1) Ne zaman, 2) Hangi çevrelerde, 3) Kimler tarafından 4) Ne maksatla ve nasıl kaleme alındıkları başlı başına büyük bir meseledir. Tespit konusunun bir diğer önemli meselesi, envanteri oluştururken kronolojik sıraya riayet etmek, analizlerin sağlıklı yapılabilmesi açısından çok önemlidir. Alevî ve Bektâşî toplumlarının gerek inanç ve ritüellerinin oluşum sürecini, gerekse bunların hangi Alevî gruplarında (Anadolu ve bölgeleri, Balkanlar) geçerli olduğunu tespit itibarıyla kronolojinin sağlam bir biçimde inşa edilmesi çok önemlidir.

Eğer müellif biliniyorsa, yetiştiği çevre, ilişki ağı, nasıl bir kişi olduğu, kaleme aldığı eserin değeriyle doğru orantılıdır. Onları yazıya geçirenlerin Alevî ve Bektâşî toplumu içindeki statüleri nedir? Nasıl bir çevreden gelmektedirler? Bu işi nasıl yapmışlardır? Kişisel inisiyatiflerinin, tercihlerinin kaleme aldıkları metinlerin şekillenmesinde rolü var mıdır? Ulaştıkları sözlü kültür ürünlerini yazıya geçirirken kendiliklerinden herhangi bir tasfiye veya ekleme söz konusu mudur? Sözlü kaynaklarına sadakatleri ne ölçüdedir, gibi soruların cevabı çok önemlidir.

Müellif bilinmiyorsa ki çoğu metinlerimiz böyledir, o zaman yazılı metinden sorularımızın cevabını bulacak ipuçları aramamız ve bulduklarımız üzerinden hareketle, en azından müellifin nasıl bir sosyal çevreden geldiği ve metni kaleme alış amacı çıkarılabilir.

4- Muhteva Analizi

Muhteva analizi ve kritiği konusunun başarılı sonuçlar ortaya koyabilmesi için, metinlerde kullanılan özel bir takım terimlerin ve sembollerin kullanılmış olduğunu hiçbir zaman aklımızdan çıkarmamız gerekir. Bu terminolojinin ve sembolizmin çok iyi anlaşılması ve değerlendirilmesi, bizi doğru yola sevk edecek çok önemli bir husustur. Eğer metinlerdeki bu terimler ve sembollere nüfuz edemiyorsak, o metinlerin sadece zahirlerine sapanıp kalır ve yanlış analiz ve değerlendirmelere sapabiliriz.

Muhteva analizi konusunda ikinci mühim noktamız, metinlerde yansıtılan tarih algısını ve bilincini doğru anlamak ve değerlendirmektir. Bu algı ve bilinç pek çok benzer toplumda olduğu gibi Alevî ve Bektâşî toplumlarında da çoğu zaman gerçek tarih algısından ve bilincinden farklı olabilir ve onunla uyuşmayabilir. Ama Alevî ve Bektâşî zihniyet dünyasını anlamamanın yolu da çoğu zaman gerçekte cereyan eden tarihe uymayan bu algı ve bilinci anlamaktan geçer. Çünkü onları tarih içinde var kılan, kimliğini ve geçmiş bilincini oluşturan ve yaşatan, gerçekte cereyan eden tarih değil, esasında bu algı ve onun yarattığı bilinçtir.

Muhteva analizi hususunda belki asıl problemimiz, metinlerde Şiiliğin tarihi ile Alevîliğin tarihinin iç içe geçmişliğidir. Bugün çok iyi biliyoruz ki aslında Şiiliğin tarihinin başlangıcı olan Hz. Ali-Muaviye mücadelesi ve Kerbelâ faciası, uzun bir zamandan beri, belki 15. yüzyıldan itibaren, belki daha eskilerden beri Alevî ve Bektâşî toplumları-

nın tarihsel kimlik ve teolojisinin ayrılmaz bir parçası olmuş ve Alevî ve Bektâşî kimliğiyle özdeşleşmiştir. Müspet tarihsel araştırmalar ne derse desin, bu gerçek değişmeyecektir. Metinlerin analizinde bu noktayı dikkate almamız gerektiğini “olmazsa olmaz”lar arasında dikkate almak gerektiğini söylemek istiyorum.

5- İnanç ve İbadet Kaynağı Olarak “Alevî-Bektâşî Klasikleri”

“Alevî-Bektâşî Klasikleri” denilen metinler, yine çok iyi biliyoruz ki bu toplumların inanç esaslarının yer aldığı metinlerdir. Onlara bu açıdan bakıldığında, ilk gözümüze çarpan husus, İslam öncesi eski inançların izleriyle yoğun bir İslâmî ve özellikle bu çerçevede tasavvufî inançların iç içe geçmiş oluşudur. Klasik Alevîlik ve Bektâşîlik –bu ifadeyle kastettiğim, modern bir takım kavramların henüz nüfuz etmemiş olduğu geleneksel, orijinal Alevîlik ve Bektâşîlik’tir. İslam öncesi eski inançları ve bazı mitolojik unsurları da yoğun bir İslâmî inanç manzumesi içinde yorumlayarak ve yoğurarak bugüne gelmiştir ve hâkim rengi de, kim ne derse desin, İslam’dır. Buna karşılık bu iki toplumu olabildiğince bu renginden soyutlayıp modern kavramlarla yorumlayarak bir tür yeni bir “Alevî teolojisi” üretmeye çalışan, hatta Alevîliği ayrı bir din kabul eden ve ettirmeye çalışan grupların varlığını da görüyoruz. Bu tamamıyla bir “bahs-i diğeri”dir. Ayrıca dikkate alınacak ve uzun uzun tartışılacak bir konudur.

İşte elimizdeki metinler, söz konusu bütün bu inançları kendi türlerinin mantığı içinde izah ve gerekçelendiren bir teolojiyi de yansıtır. Bu yönleriyle de bizim için bulunmaz birer kaynaktırlar. Bu teolojiyi Sünnî teoloji mantığıyla anlamaya ve yorumlamaya kalkmak büyük bir metot hatasıdır ve onu hiç anlamamak demektir. Bu teolojiye Alevî ve Bektâşî zihniyet dünyası açısından baktığımız takdirde ancak bilimsel açıdan da doğru bir iş yapmış oluruz.

6- Tarih Hafızası ve Bilinci Olarak “Alevî ve Bektâşî Klasikleri”

Aklımızdan hiç çıkarmamız gereken bir diğeri önemli nokta, elimizdeki metinlerin Alevîlik ve Bektâşîliğin tarihsel hafızasını ve bilincini inşa eden metinler olduğudur. Bu metinlere kendine özgü bir tahkiye ve mantık yöntemiyle yansıyan şey, az önce sözünü ettiğim Şiiğin tarihinin Alevîliğin tarihiyle özdeşleşmiş olduğu gerçeğidir. Hz. Ali’nin Hz. Muhammed’in velisi ve vasîsi olduğu, Gadir-i Hum vak’ası, Cemal vak’ası, Sıffin Savaşı, Hz. Ali’nin şehadeti, Kerbelâ faciası, yalnız birer

teoloji unsuru değil, fakat aynı zamanda Alevîlik ve Bektâşîliğin tarihsel hafızasını ve bilincini inşa eden temel olaylardır. Lakin asla unutmamalıyız ki bu olaylar İslam tarihinin geneli bakımından bu tarihin ilk dönemlerdeki seyri içinde vuku bulan kırılmalardır.

Bilindiği gibi Alevîlik ve Bektâşîliğin tarihsel hafızasını ve bilincini inşa eden olaylar yalnız bu sayılanlarla sınırlı kalmamıştır. 16. asırda Osmanlı-Safevî mücadelesi esnasında meydana gelen hadiseler, özellikle Alevîlerce bir katliam kabul edilen kıtaller, yüzyıllar sonra bu asırda Alevîlik ve Bektâşîliğin tarihsel hafızasına eklenmiş ve bilincini inşa eden yeni bir faktör olarak yerini almıştır. Arkasından zamanımızda, 1970'li yıllarda Çorum, Maraş olayları, 1993'de Sivas Madımak olayı Alevîliğin tarihsel hafızasında ve bilincinde kendine yer bulan müessif olaylardır. Bu hakikaten çileli bir tarihtir.

Bu tarihin ve bilincin temel şahsiyetleri ise Hz. Ali başta olmak üzere, çok güçlü bir kültürün öznesi olarak daima yerini koruyacak olan Hz. Hüseyin, Hacı Bektâş-ı Velî, Abdal Musa, Şah İsmail Hatâyî ve Pir Sultan Abdal'dır. Balkan Alevîliği için ise Şeyh Bedreddin'in yeri tartışılmazdır. Bütün bu tarihsel figürler, tarihsel figürler olmanın ötesinde, Alevîliğin teolojisinin de önde gelen unsurlarıdır.

7- Müspet Tarih Kaynağı Olarak "Alevî-Bektâşî Klasikleri"

Sıra modern tarih yazımı çerçevesinde "Alevî ve Bektâşî Klasikleri" şeklinde tabir edilen metinlerin Alevî ve Bektâşî toplumlarının bilimsel tarihini yazma konusunda uzmanlara ne gibi katkılar yapabilir?" sorusunun cevabına geliyor. Bizler tarihçiler olarak bir Alevîlik tarihi, bir Bektâşîlik tarihi yazmak istediğimiz zaman, elimizdeki bu metinlerin hangi konularda, hangi bakımlardan bize güvenilir veriler sağlayacağı konusu, önümüze ciddi bir sorun olarak çıkar. Bu tarih yazımının her türlü peşin hükümden ve ideolojik bulaşıktan, yerme ve yüceltme endişesinden arınmış, mümkün olabildiği kadar objektif olabilmesi, yalnız bilimsel olarak değil, Türkiye'nin varlığı için önemlidir. Bizler sadece bilimsel amaçla çalışan, yayın yapan yabancı bilim adamları gibi rahat bir konumda çalışmıyoruz. Uğraştığımız konular, tarihçiler olarak geçmişimizin, bugünümüzün parçası olmuş, yarınımızın ve geleceğimizin de parçası olacak olan konulardır. Bu yüzden çok hassas ve dikkatli olmamız gerekiyor. Sözünü ettiğim tarih yazımı Alevîlik ve Bektâşîliğin genel bir makro tarihi hüviyetinde olabileceği gibi-ki çok zor bir iştir- bu tarihin belirli alanlarına dair monografiler tarzında da

olabilir. Meselâ kanaatimce monografiler şu temel alanlarda yapılabilir:

- 1- İnanç ve ritüeller tarihi
- 2- Toplumsal yapı tarihi
- 3- Dedelik kurumunun tarihi
- 3- Kültür tarihi
- 4- Tarih boyunca siyasal otorite ile olan ilişkilerin tarihi.

Şunu hemen belirteyim ki bu sıraladığım konularda bugüne kadar akademik/profesyonel tarihçiliğin pek fazla katkısı olduğunu söylemek kolay değildir. Çünkü gerçekten sayısal olarak çok ama çok mahduttur. Ama özellikle 1990'lardan itibaren Alevî ve Bektâşî yazarlarının bütün bu alanlarda oldukça yoğun bir literatür meydana getirdiği bilinmeyen bir şey değildir. Ne var ki bu literatürün çoğu, anlaşılır bir şekilde, tepkisel, apolojetik, hamaset ağırlıklı ve sistemsizdir. Dolayısıyla bir açıdan profesyonel, akademik bir tarih yazımının işini kolaylaştırdığı kadar, öte yandan da zorlaştırdığı, hatta bir anlamda metotsuz bir birikim ve bilgi kirliliği yarattığı da söylenebilir.

Bir de Alevî-Bektâşî Klasiklerinin yayımlanması meselesi vardır ki, o burada genişçe tartışılacağı için şimdilik üzerinde durmuyorum.

Sonuç olarak bütün bu söylediklerimi özetleyecek olursam, "Alevî-Bektâşî Klasikleri" denilen metinlerin artık bir taslak teklif olarak deminden beri anlatmaya çalıştığım istikamette, sağlam bir metodoloji ışığında ciddi ve itinalı bir şekilde, sistematik ve bilimsel olarak yeniden ele alınmasının, toplumumuzun ve kültürümüzün bu çok önemli parçasının doğru anlaşılması yolunda katkı yapacağına ve problemin çözümünü kolaylaştıracağına inanıyorum.